

Терещенко Т. В.

Рівненський державний гуманітарний університет

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД ІЗ ВЕРШИННИМИ СЛОВАМИ «CORONA» ТА «MASKE» У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано формальну і семантичну структуру похідних слів і комплексних одиниць словотвору сучасної німецької мови на прикладі словотвірних гнізд із вершинними словами «Corona» та «Maske». Зокрема, увагу зосереджено на вивченні утворення та функціонування двох груп деривативних композитів (з означальним компонентом Corona й основним словом Maske). Актуальність цього дослідження обґрунтовується необхідністю систематизації та всебічного дослідження новотворів сучасної німецької мови. Метою статті є визначення семантики та словотвірної структури похідних слів у гніздах із позначенням «Corona» та «Maske», які раніше не досліджувалися у працях фахівців німецької мови. Автором складено корпус іменникових композитів, вершинними словами яких є «Corona» та «Maske»; визначено їхні словотвірні особливості та роль у процесі мовної номінації. Засвідчено, що словоскладання залишається провідним способом поповнення лексичного складу на сучасному етапі розвитку німецької мови. У двох вибраних для аналізу словотворчих гніздах виокремлюються складені слова першого і другого ступеня деривації, характеризуються їхня структурна та семантична складові частини. Постулюється твердження про динамічність і гнучкість словотворчих моделей. Автор підкреслює опосередковану мотивованість та інформативну ємність як основні семантичні характеристики композитів. Точність вираження сучасних понять забезпечується частотою вживання двокомпонентних композитів. Перспективи подальших досліджень автор вбачає в аналізі прагматичного аспекту новотворів сучасної німецької мови, що виникли у період пандемії.

Ключові слова: словотвірні гнізда, словоскладання, композити, деривація, конститuent.

Постановка проблеми. Центральним поняттям теорії людини виступає картина світу. Її вважають суб'єктивним образом чи інтерпретацією об'єктивної дійсності. Мова виступає ключовим елементом у співвідношенні «мова – світ» [6, с. 163]. Актуальність обраного дослідження визначається тим, що концептуалізацію об'єктивної дійсності завжди зумовлює структура мови, тож виявлення похідних одиниць, ментальних репрезентацій досвіду народу має у різних мовах свої особливості. Саме визначення семантичного простору і словотворчих властивостей сучасних лексичних новотворів і розгляд не окремих похідних одиниць, а їхніх словотвірних гнізд дає можливість комплексного підходу до аналізу ментальної картини світу окремого народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Іменне словоскладання як основна словотворча тенденція в розвитку німецької мови ставала об'єктом дослідження багатьох мовознавців. Цей вид словотвору вважають найпродуктивнішим способом і основною характеристикою сучасної німецької мови [5, с. 12]. Завдяки словоскла-

данню в системі німецької мови збільшується кількість лексичних одиниць, що дає мовцю вибір між описовою поширеною формою й образним ємним утворенням. Найбільш частотним вважається поєднання двох іменників, між якими може існувати не виражене в поверхневій структурі різноманіття різних типів семантичних відносин. Структура субстантивних конститuentів теж може бути різноманітною – від простих слів до складних утворень, які зазвичай характеризують перший компонент композита [1, с. 432]. Поруч із узуальними, зафіксованими у словниках мовними одиницями часто у процесі мовлення утворюються оказіональні складені слова. Нині тенденція до збільшення як узуальних, так і оказіональних композитів зростає. Дослідники Я. Грімм, Г. Пауль, О.В. Фляйшер, І. Барц, М.Д. Степанова, В.С. Вашунін, Г.О. Винокур присвячували свої роботи аналізу складених слів німецької мови.

Постановка завдання. Мета статті – охарактеризувати формальну й семантичну структуру похідних слів і комплексних одиниць словотвору сучасної німецької мови на прикладі вибраних

словотвірних гнізд, з'ясувати їхню роль у процесі мовної номінації.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- скласти корпус іменникових композитів, вершинними словами яких є «Corona» і «Maske»;
- визначити їхні словотвірні особливості та роль у процесі мовної номінації.

Матеріал дослідження становлять 120 іменників-композитів словотвірного гнізда з вершинним словом Corona та 52 лексичні одиниці, які відносно до словотвірного гнізда з вершинним словом Maske, отриманих шляхом суцільної вибірки з текстів сучасної німецькомовної публіцистики.

Виклад основного матеріалу. Питання появи нових слів у системі мови, принципи їх творення, класифікації, функціонування завжди привертала увагу мовознавців. Процес активного словотворення завжди супроводжує суспільні кризи або процес економічного прориву. Поява нового вірусу спричинила бум у словотворі усіх мов, а отже, й активні лінгвістичні дослідження новотворів. Багато слів і виразів змінили своє значення або набули додаткових конотацій. За основу беремо постулат, що неологізм – це нова лексична одиниця у єдності своєї форми та значення (нова лексема) або зовсім нове (додається до вже наявних) значення певної усталеної лексичної одиниці (нове значення).

Що стосується німецької мови та її структури, то характерною для неї стала поява великої кількості іменників-композитів. На першому етапі дослідження структурних особливостей виокремлених складених слів проводився аналіз кількості компонентів, із яких утворені композити, який показав, що переважна більшість іменників утворені поєднанням двох основ. Лексичний елемент Corona, котрий є першим складником композитів, виявився надзвичайно продуктивним, доказом чого є 120 зафіксованих елементів у словотвірному гнізді першого і другого ступеня деривації. Іншими словами, у межах словотвірного гнізда деривати перебувають на різних ступенях похідності щодо вершини. Вони розташовані на двох словотвірних ступенях, тобто глибина гнізда – два дериваційні кроки. Оскільки вибірка мовного матеріалу дослідження здійснювалася зі ЗМІ, а мова ЗМІ – це мова «голих фактів» [3, с. 143], то найбільш продуктивною моделлю словоскладання є написання іменника через дефіс. Спостереження довели, що структура складеного слова, у якій основне слово є формальним та інформаційним стрижнем, визначаючи граматичні категорії

складеного іменника, як то рід, число і відмінок, в усіх вибраних прикладах представлене іншими лексичними одиницями, відмінними від слова Corona. Лексема Corona відіграє функцію детермінативу. Будучи означувальним словом, воно пояснює другий компонент (основне слово). Для аналізу відібраних одиниць застосовуємо початкові структурні моделі за Т.Р. Кияком [2, с. 48]. Висока продуктивність двокомпонентних моделей, у складі яких виключно іменники, зумовлена їхньою здатністю відображати в основному слові основне поняття, а в означувальному слові – ознаки цього поняття. Призначені подекуди для одноразового вживання, багато словоскладань дають найбільш яскраву для мовленнєвої ситуації характеристику.

У процесі аналізу семантики було виявлено, що композити належать до таких тематичних груп:

– *композити на позначення власне хвороби:* Corona-Virus, Corona-Infektion, Corona-Fälle, Corona-Erkrankung, Corona-Infizierung, Corona-Ausbruch, Corona-Symptome, Corona-Folgen, Corona-Zahlen;

– *загальна група композитів на позначення ситуації, яка склалася:* Corona-Pandemie, Corona-Epidemie, Corona-Krise, Corona-Karte, Corona-Lagebericht, Corona-Seuche, Corona-Quarantäne, Corona-Ausnahmezustand, Corona-Notlage, Corona-Rezession, Corona-Eskalation, Corona-Alarm;

– *композити на позначення часового періоду існування вірусу:* Corona-Zeit, Corona-Pause, Corona-Zwangspause, Corona-Jahrgang, Corona-Tagen, Nach-Corona-Welt, Nach-Corona-Zeit;

– *композити на позначення психологічної ситуації, що склалася у суспільстві:* Corona-Panik, Corona-Stress, Coronavirus-Angst, Corona-Schock, Corona-Chaos, Corona-Crash;

– *композити на позначення тестів:* Corona-Testcenter, Corona-Testkits, Corona-Massentest, Corona-Billigtests, Corona-Selbsttest, Corona-Testpflicht, Corona-Testpanne;

– *композити на позначення людей, уражених хворобою, або жертв вірусу:* Corona-Patient, Corona-Kranke, Corona-Infizierte, Corona-Infektionsgeschehen, Corona-Erkrankte, Corona-Risikogruppen, Corona-Fallzahlen, Corona-Opfer, Corona-Todesfall, Corona-Tote;

– *композити на позначення вакцини та процесу її розробки:* Corona-Labor, Corona-Medikamente, Corona-Impfstof, Corona-Impfdosen, Corona-Impfstof-Entwicklung, Corona-Impfstof-Zulassung, Corona-Impfstof-Studie, Corona-Impfstof-Kandidaten;

– композити на позначення стратегії боротьби з вірусом: Corona-Politik, Corona-Strategie, Corona-Maßnahmen, Corona-Schutz, Corona-Bekämpfung, Corona-Notgesetzen, Corona-Regeln, Corona-Regelungen, Corona-Unterstützungsmaßnahmen, Corona-Management, Corona-Schutzplan, Corona-Hilfen, Corona-Wiederaufbaupaket, Corona-Hilfen-Gesetzes, Corona-Info;

– композити на позначення обмежувальних заходів для запобігання поширенню вірусу: Corona-Lockdown, Corona-Einschränkungen, Corona-Kontaktbeschränkungen, Corona-Shutdown, Corona-Beschränkungen, Corona-Restriktionen, Corona-Eindämmung, Corona-Verordnung, Corona-Vorschriften, Corona-Hygieneauflagen;

– композити на позначення заходів громадської непокорі: Corona-Demonstrationen, Anti-Corona-Demonstrationen, Corona-Demo, Corona-Proteste, Corona-Verstöße.

– композити, що позначають розвиток комп'ютерних технологій для контролю поширення вірусу: Corona-Apps, „Stopp Corona“-App, Corona-Warn-App, Anti-Corona-App, Corona-Tracing-App, Corona-Fortschritt, Corona-Ampel;

– композити, пов'язані із ситуацією, яка склалася в освіті у період пандемії: Corona-Ferien, Corona-Semester, Corona-WG;

– композити, пов'язані із ситуацією у транспорті: Corona-Drive-In, Corona-Tracking, Corona-Pannen, Corona-Stau;

– композити на позначення жартівливого ставлення до вірусу: Corona-Witz, Corona-Pfeile, Corona-Song, Corona-Wochen bei MC Donalds.

– композит на позначення людей, котрі заперечують існування вірусу: Corona-Leugner*innen

Якщо характеризувати структуру відібраних одиниць, можна говорити про наявність правобічних і лівобічних композитів з ієрархічним поділом у першому чи другому компоненті, як от „Stopp Corona“-App, Corona-Warn-App, Anti-Corona-App, Corona-Tracing-App, Corona-Impfstoff-Zulassung, Corona-Impfstoff-Studie, Corona-Impfstoff-Kandidaten.

Композит Coronavirus, що є похідним від Corona, служить для утворення композитів другого ступеня деривації: Coronavirus-Epidemie, Coronavirus-Krankheit 2019, Coronavirus-Fall, Coronavirus-Infektionsraten, Coronavirus-Varianten, Coronavirus-Verdachtsfälle. Тут можна говорити про лівобічний детермінативний композит з ієрархічним поділом у першому компоненті.

Подекуди у словотвірному гнізді спостерігаються відхилення від регулярної семантики слів

у складі композита. Перетворюючись у компоненти складеного слова, лексичні одиниці втрачають свою семантичну багатогранність, а структурний компонент Corona може розглядатися як модифікуюча морфема.

Експресивною контамінацією є новотвір Covidiot, утворений від слів Corona+ Idiot, на позначення людей, які не дотримуються маскового режиму та дистанції, заперечують можливість захворіти або які панікують, закликають все кинути і повністю ізолюватися й активно обговорюють теорію змови.

До новоутворених композитів, що входять у це словотвірне гніздо, належать прикметники coronabedingt, coronaerkrankt, coronaerprobt, coronafrei, coronageplagt, coronagerecht, coronageschädigt, coronasicher, утворені поєднанням морфем, першим компонентом виступає компонент Corona, що характерно і для іменних композитів.

Вершинне слово Maske у словотвірному гнізді виявило велику частотність у процесі деривації. На противагу попередньо проаналізованому матеріалу з компонентом Corona, яке виконувало функцію означального слова, лексема Maske може виступати як у функції основного компонента, так і означальним словом. За структурою це лівобічний або правобічний детермінативний композит, у складі яких зустрічаються іменники, прикметники та дієслова.

Композити, утворені з цією лексичною одиницею, належать до таких тематичних груп:

– композити на позначення масок різного призначення: Mund-Nasen-Masken (MNM), Mund-Maske, Atemschutzmaske, Atemschutz-Halbmaske, medizinische Gesichtsmasken, Alltagsmaske, filtrierende Halbmasken, FFP2-Maskentyps, Erwachsenen- und Kindermasken, Schutzmaske, Behelfsmaske, Halbmaskenkörper, Vollmaskenkörper;

– композити на позначення масок, виготовлених із різних матеріалів: Dünne Masken aus fest gewebten Stoffen, Einweg-Masken, Stoff-Masken zur Mehrfachverwendung, Community-Masken (Behelfs-Mund-Nasen-Masken aus handelsüblichen Stoffen);

– композити на позначення допоміжних пристосувань для комфортного носіння маски: Maskenhalter, Maskenhalterung, Maskenhaken, Masken-Ohrband, Maske-Ohrhaken, Maskenbandverlängerungen, Maskenband, Maskenanpassung, Maskenextender, Maskenverlängerung, elastische Maske Hinterkopf, Maskenadapter;

– композити на позначення правового поля обов'язкового носіння масок: Maskenpflicht, Maskenregel, Maskenpflichtverstoß, Maskensünder, Maskenverweigerer, Maskenbefreiung, Maskentrottel, Maskengegner, Corona-Masken-Attest;

– композити на позначення наслідків перебування у масці: Maskenakne, Maskenmüdigkeit, Maskenunverträglichkeit.

У структурі проаналізованих композитів виділяємо лексичні одиниці на позначення органів дихання (Mund, Nase, Gesicht), що характерно для прямої номінації. Лексеми Behelf, Community, Stoff у складі композиту виступають означальним словом, семантикою відносячи цей артефакт до повсякденного сприйняття. Ünverträglichkeit, Sünder і Befreiung надають композиту тенденцію до позитивного ставлення, повернення свободи, звільнення від обов'язку носити маски у громадських місцях. З іншого боку, лексеми Trottel і Gegber із негативною конотацією позначають «героїв» нашого часу, які чинять опір і йдуть наперекір правилам, прийнятим у сучасному суспільстві.

Лексема Alltagsmaske стала складовою частиною акроніму АНА, що позначає «Abstand, Hygiene, Alltagsmaske», тобто «дистанція, гігієна, маска», як головні правила, яких потрібно дотримуватися, щоб залишатися здоровим. Слово Maskensünder (люди, котрі не носять маски) визначають як слово року – 2020 у Швейцарії. Приглушається сема «тріховність», на передній план висувається нова сема «порушення», «ухиляння», відбувається модифікація значення компоненту композиту. Maskenverweigerer, утворений за аналогією з узуальним Totalverweigerer (особа, що повністю щось заперечує, у цій ситуації – обов'язок носити маски у громадських місцях). Неологізм Maskenäherin, що виник на позначення професії, для якого характерний гендерний суфікс -in, асоціюється з неологізмом Coronaheldin der Masken. Окремими композитами виступають Maskomat (автомат для видачі масок) і Maskenwaschmaschine (пралка для масок), які утворилися на позначення технічних пристосувань. У словотвірному гнізді зустрілася лексема bemaskt («у масці»), утворена за аналогією до bebrillt («в окулярах»), на позначення процесу забезпечення людей масками, яка урівноважується лексемою maskenfrei (без маски). Mask-Have – композит, що виник за аналогією англіцизму Must-have, утворений усиченням першого компоненту та поєднання із запозиченням, що інтерпретується як закон про обов'язкове носіння захисних масок. Зустрічаються і неоло-

гізми MuNaSchu та Munaske як скорочення для Mundnasen(schutz)maske, таке структурне оформлення свідчить про мовну економію або ж про несерйозне ставлення до запроваджених заходів безпеки. Maul-Täschle, неологізм на позначення саморобної маски, має жартівливу конотацію.

Окреме відгалуження у словотвірному гнізді з вершинним словом «Maske» становить синонімічний ряд іменників із семантичним компонентом «Schutz», які зберігають своє вихідне денотативне значення: Mundschutz, Atemschutz, Gesichtsschutz, Mund-Nasen-Schutz. Тут виділяємо:

– композити на позначення тематичних масок із гумористичним компонентом: Mundschutz-Mode, Weihnachten-Mundschutz, Nicolaus-Mundschutz, Bunt-mit-Weihnachtsbaum-Schneeflocke-Motiv-Mundschutz, Waschbar-Mundschutz, Verstellbar-Mundschutz, Unisex-Mund-Nasen-Schutz, Wiederverwendbar-Mund-Nasen-Schutz, Atmungsaktiv-Mund-Nasen-Schutz.

У таких багатокомпонентних ланцюжках поєднуються компоненти однієї або різних частин мови. Структуру таких композитів можна розглядати як семантичну компресію того чи іншого синтаксичного цілого. Така тенденція використовувати як означальний компонент субстантивного композиту словосполучення слугує для передачі емоційності та конденсації повідомлення.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз теоретичного і практичного матеріалу дозволив зробити такі висновки:

– словоскладання залишається провідним способом поповнення лексичного складу на сучасному етапі розвитку німецької мови;

– наповнення словотворчих моделей словоскладання характеризується динамічністю та гнучкістю, це призводить до утворення великої кількості okazionalnych словоскладань. Семантика досліджуваних одиниць характеризується опосередкованою мотивованістю й інформативною ємністю;

– висока частотність вживання двокомпонентних композитів дозволяє точно виразити певні поняття, що характерно для публіцистичного стилю;

– ці словотвірні гнізда є відкритими, оскільки з появою нових аспектів проблеми легко утворюються нові композити з цими компонентами.

Перспективи подальших досліджень визначені, зокрема, доцільністю аналізу прагматичного аспекту новотворів сучасної німецької мови, які виникли у період пандемії.

Список літератури:

1. Велмырадова Д.Г. Словообразовательные модели современного немецкого языка. *Молодой ученый*. 2018. № 23 (209). С. 432–433.
2. Кияк Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения : учебное пособие. Киев : УМКВО, 1989. 103 с.
3. Elitz E. Sprache in den Medien. Die deutsche Sprache zur Jahrtausendwende: Sprachkultur oder Sprachverfall. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 2000. S. 143–154.
4. Fleischer W., Bartz, I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Berlin / Boston : De Gruyter, 2012. 484 s.
5. Hein K. Phrasenkomposita im Deutschen. Empirische Untersuchung und konstruktionsgrammatische Modellierung. Tübingen : Narr Francke, 2015. 510 s.
6. Whorf B.L. Gestalt technique of stem composition in Shawnee. *Language, Thought and Reality*. Cambridge, Mass., 1956. P. 163.

Tereshchenko T. V. STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF WORD-FORMING NESTS WITH TOPIC WORDS “CORONA” AND “MASKE” IN MODERN GERMAN

The article analyzes the formal and semantic structure of derived words and complex word-formation units of the modern German language on the example of word-forming nests with topic words “Corona” and “Maske”. In particular, attention is focused on the study of the formation and functioning of two groups of derivative composites (with the defining component of Corona and the main word Maske). The relevance of this research is justified by the need for systematization and comprehensive research of the innovations in the modern German language.

The goal of this article is to determine the semantics and word formation structure of derivative words in the nests with designation “Corona” and “Maske”, not previously examined in the works of experts of German language. The author compiled a corpus of noun composites, the top words of which are “Corona” and “Maske”; their word-forming features and role in the process of language nomination are determined. As a result, it is proved that word formation remains the leading way to replenish the lexical structure at the present stage of development of the German language. In the two word-forming nests selected for analysis, compound words of the first and second degree of derivation are distinguished, and their structural and semantic components are characterized. The statement about the dynamism and flexibility of word-formation models is postulated. The author emphasizes indirect motivation and informative capacity as the main semantic characteristics of composites. The accuracy of expression of modern concepts is ensured by the frequency of use of two-component composites. The author sees the prospects for further research in the analysis of the pragmatic aspect of the innovations of the modern German language that emerged during the pandemic.

Key words: word-forming nests, word-formation, composites, derivation, constituent.